

ÁSATÁSOK AZ OTTOMÁNYI VÁRHEGYEN ÉS FÖLDVÁRBAN.¹⁾

(Bihar m.)

Ha Bihardiószegtől kiindulva északkeleti irányban fölfelé vesszük útunkat, az erdélyi hegyek utolsó lépcsőjének az Ér folyó felé eső szélén itt is, ott is egy-egy kiugró promontoron akad meg a szemünk. Ezek mind jó megtelepülési lehetőségekkel bírnak. Eltekintve u. i. attól, hogy a védelem szempontjából alig hagynak fenn kívánni valót, a nagyobb vízhez való közelség, ivó vízben való bőség mellett az élelem kérdése sem okozott az itten megtelepülteknek különösebb gondot.

Ha egy törzsnek, vagy népnek biztosítva van a védelem mellett a mindennapja azon a ponton, ahol sátrát felütötte, vagy kunyhóját fölhúzta, adva van minden külső lehetőség arra nézve is, hogy magával hozott, vagy itten támadt igényeit kielégíthesse.

Van még két szempont, ami szintén nagy súllyal esik a latba, amikor valamely terület létföltételeinek elbírálásáról van szó, és pedig: 1. vajjon bővelkedik-e az illető terület nyers anyagokban, melyek bár a zárt házi gazdálkodás igényeit képesek kielégíteni, vagy pedig szegény, esetleg teljesen híjjával van azoknak. — 2. Milyenek az érintkezési lehetőségei a szomszédos és ezek közvetítésével a távolabbi területekkel?

Az anyagok korok szerint változnak.

Ha kőkori telepekről van szó, kérdés van-e köve az illető vidéknek, és pedig olyan köve, amelyik első sorban szerszámok és fegyverek készítésére alkalmas, — ha pedig már benne vagyunk a fémkorban, nyújt-e az illető terület megfelelő érceket az ottani ipar számára?

Ennek a vidéknek sem köve, sem ércei, de nincsenek tőle messze azok a területek, amelyeknek bőviben juttatott a természet ezekből a kincsekből s az azokkal való geo-ökonomiai egymásra útaltságánál fogva, cserekereskedés révén, könnyen beszerezhetette azokat.

Ez a terület a maga földrajzi fekvésénél fogva tranzitó jellegű, tehát

¹⁾ Az 1924. évi eredményekről rövid ismertetés jelent meg a bukaresti *Dacia* c. folyóirat II. (1925.) K.-ben: Rapport preliminaire sur les fouilles archéologiques de l'année 1925. címen a 400—416. l-on.

összeköttetésekét tart fenn minden irányban, közvetíti a különböző kulturális hullámok tovább terjedését. Nem a véletlen munkája, hogy pl. Máramaros és Erdély sója és Erdély aránya részben az itten átvezető kereskedelmi úton jut tovább. Nem kicsinylendő ennek a területnek az a szerepe sem, hogy bizonyos mértékig közvetíti a sík terület és dombvidék javainak kicserélését is.

Az eddig megejtett rövidlélezetű kutatások a mellett szólnak, hogy ezek a promontorok már a neolithikum végén lakottak, ez a lakottságuk tartott az aeneolithikus és rézkori perióduson át s nem szűnt meg a korabronzkor rendjén sem. Ilyen természetű megfigyeléseink vannak a

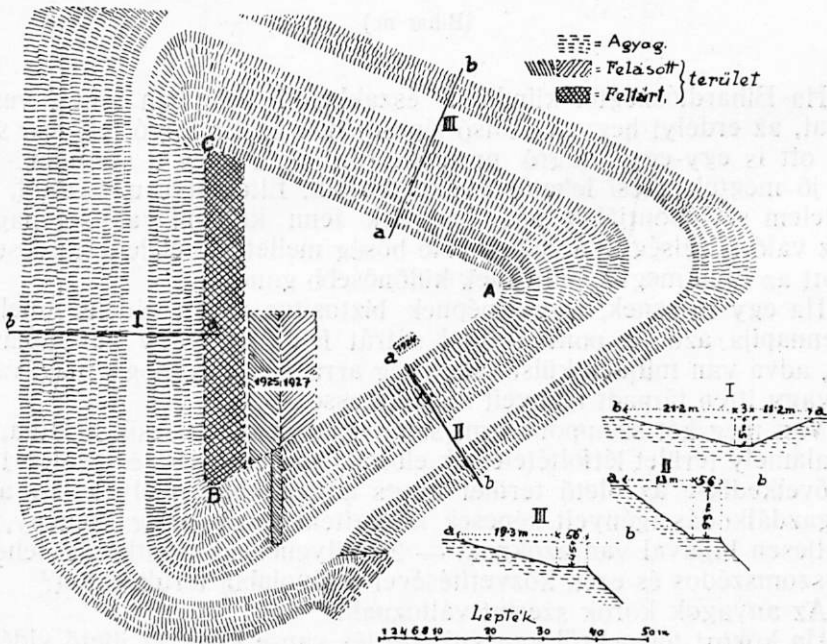

Fig. 1. kép.

székelyhidi, fennebb a Püspökhalom néven ismert, majd az ottományi (Várhegy) és szalacsi (Várbót) promontorokon végzett ásataink révén.

A legjobban az ottományi domborodik ki előttünk.

E községben, annak határában, voltaképpen hármass megtelepülési formával van dolgunk. A község felett emelkedő Várhegy valóságos földvár, magas terráson fekvő erődített hely, mely az aeneolithikus és rézkori átmeneti periódusok rendjén már erős lakottságot árul el s ez beleműlik a korabronzorkorszakba is. Az Ér folyó balparti ú. n. városi terrásza, melyen ma a község fekszik s a kertjeinek egy része nyúlik le az Ér felé,

u.-akkor volt lakott, de már nyílt parti telep jellegével bír. És hatalmas telepet találunk ezekből az időkből benne az Érben is, az ú. n. *Földvár*-ban, mely voltaképpen nem is vár, csak egy nagyobb, több holdas területű

Fig. 2. kép.

sziget, amelyen megtelepedve, nemcsak jó védelmet talált az ősember a körül folyó víz révén, hanem a halászat, vadászat, a szigeten üzött földművelés bő táplálékot is nyújtott neki. A megejtett kutatások a mellett bizonyítanak, hogy egyidőben volt lakott mind a három telep.

Mégis mi készíthette a telepések egy részét, hogy fentt a Várhegyen s azon kívül üssön tanyát s a promontornak nyakát egy árokkal is körül vegye, hogy a szárazföld felől még jobban biztosíthassa, — és mi készítette az itten tanyát keresők nagyobb részét, hogy az Ér partján, illetőleg az Érnek egyik szigetén telepedjék meg?

Tisztán az élelem és védelem kérdése, ez a két döntő jelentőségű létfeltétel.

Arra a kérdésre, hogy milyen viszonyban állott a három telep egymással, azt kell felelnünk, hogy lakói nem voltak idegenek egymásnak, egymással szoros kulturális közösséget alkottak, egymás munkájának gyümölcseit kölcsönösen kicserélték, élvezték: ugyanaz a kultúra, ugyanazok az érdekek kapcsolták össze őket. A Várhegy voltaképpen refugium volt.

*

A Várhegy (1. kép) alakja háromszög, melynek déli oldala (B—C) 65 m hosszú s itt egy 8 m széles sáv már korábban felrigoliroztatott. Az Ér felé néző oldala (A—C) É-20°, illetőleg D-20° irányban vonul s 67 m hosszú. A harmadik (A—B) oldal a leghosszabb, t. i. 70 m. Ennek mentén terrázszerű kiugrás van, mely meredeken lejt, ott pedig, ahol ez a promontorszerű kiugrása az öt környező területbe megy át, árokban folytatódik, mely a B—C oldal mentén is végig halad s a C saroknál kifut.

A keleti sarok (B) közelében leásott kutató árok azt mutatta, hogy a védelmi árok idők jártával 2 méterrel feltelt, úgyhogy eredeti mélységét, legalább a leásott árok táján, 2 méterrel nagyobboknak kell vennünk. Lejtése a telep felszínétől, és pedig a szűz földtől számítva, 5 m 7 cm. A lejtés alsó pontját természetesen az árok fenekén levő szűz földön mértem. A telep alsó szintje, ahonnét a méréseket eszközöltem, 90 cm mélyen feküdt a mai felszín alatt.

Az 1924-ben megejtett próbagödör s az 1925-ben és 1927-ben végzett rendszeres ásások árkaiknak lemélyítése rendjén 90—100 cm vastag rétegek komplexum adódott, melyben a rétegelválasztó jelenségek három főnívóban jelentkeztek: 1. a szűz földön, 2. a szűz föld felett 30 cm-re és 3. a szűz föld felett 60 cm-re. Ennek alapján három ásatási réteget kellett felvennem, amelyek azonban nem jelentenek egyben három külön kulturális réteget is.

A fölszínre kerülő emlékek kisebb része kova- és kvarcitpenge és vakaró, aztán obszidiánvakarók és pengék, — nagyobb tömegben csontárok, török, simító eszközök, szarvasagancsból készült s kerek átfúrású kalapácsok, szerszámfoglалók. A leggazdagabban a kerámika van képviselve s ami sajátosnak tűnhetik fel, a mindennapi használatra szánt durvább fajta holmi elenyésző a finomabban, gondosabban iszapolt, bevont, simított, szépen díszített csoport mellett.

2. sz. képünkön adunk egy sorozatot a szűz földön lelt kerámikai emlékek közül. 3. sz. képünk a második ásatási réteg két bögréjét szem-

lélteti, 4. sz. képünkön végül a felső réteg holmijaiból állítottunk össze egy táblát.

Ezek a képek maguk helyett beszélnek. Egy pár formai, díszítésbeli és chronológiai sajátásra rá kell azonban mutatnunk e helyütt.

Az azonos formák és díszítő elemek végigvonulnak mindhárom rétegen, de fent hiányzanak azok a vesszős díszű edénytöredékek, amelyek révén telepünk Erdélyben pl. a korpádi,²⁾ Felsőmagyarországon pedig a lucskai³⁾ kerámikai maradványok egy részével mutat kapcsolatot. Ilyen töredékeket az 1924-es próbaásatások rendjén leltem s azt bizonyítják, hogy ez a promontor, ha mindjárt szórványosan is, lakott volt az

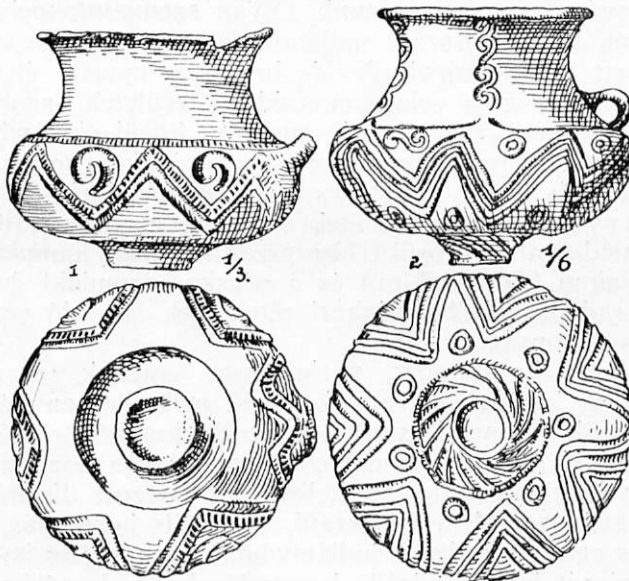

Fig. 3. kép.

aneolithikus átmeneti periódusnak abban a szakaszában, mely a festett kerámikás alperiódust követi s amelyet pl. Erdélyben a magasparti telepekből s barlangokból felszínre került, barázdás tüzelésű díszítéssel, felálló szalagfüllel bíró merítő csészék is jellemeznek.⁴⁾ Chronológiai megállapításunk helyességét az olyan edénytöredékek is igazolják, melyek meándrikus díszítése a vonalközökben olyanszerű, mint pl. 2. képün-

²⁾ V. ö. Kovács István: A korpádi őskori telep. Dolgozatok — Travaux, Kolozsvár, IV. 1913. 1—17. l.

³⁾ V. ö. Arch. Ért. új f. I. k. 272—275. l.

⁴⁾ V. ö. Roska M. Az ősrégészet kézikönyve, II. k. Az újabb kőkor 271. és 272. kép.

kön a 14. sz. edénytöredéké. Ez aztán tovább él a felsőbb rétegekben is, mint azt pl. 4. képünk 5. sz. ábrája is bizonyítja. És ezen épen úgy nem kell fennakadnunk, mint ahogyan pl. az alsó réteg ú. n. protoaunjetitzi csuprai (2. kép 1., 2. sz.), táljai (u. a. kép 3. sz.) a felső rétegben is megvannak részben azonos, részben már módosult formában.

Ma még talán nem érkezett el egészen annak az ideje, hogy a protoaunjetitzi és a belőle fejlődött aunjetitzi kultúra jellegét az eredet és a magasabbra fejlesztő terület kérdése szempontjából élesebb boncolás alá vegyük. Az egyre lelkesebb és intenzívsabb magyarországi ősrégészeti kutatások nyomán azonban mind jobban kezd kidomborodni ennek a területnek domináló szerepe, amit mi a környező területekkel való geo-ökonomiai viszonyával is magyarázunk. Olyan szempont, melyet nyomatékosan ajánlunk magyarországi munkatársaink figyelmébe. A szorosabb értelemben vett középeurópai réz- és bronzkor magva, életet adó központja Magyarország, a vele szomszédos területek szorosabb vagy tágabb értelemben vett függvényei, melyek közül pl. Cseh- és Morvaország, valamint Erdély is, fémekben való bőségüknél fogva, önálló típusokkal válnak ki és önálló gyártásra is berendezkednek.

Az újjibenyomásos bordarátétek a maguk gazdag változataival és alkalmazási módjával az erödsi (Háromszék m.) felső humuszréteg, a periamosi Sánchalom (Torontál m.) és a pécska—szemlaki határban levő Nagysánc (Arad m.) alsóbb, rézkori rétegeinek hasonló emlékeivel mutatnak szoros rokonságot.

A mélyített dísz (pontok, párhuzamos vonalak, zezug-szalagok, háromszögek, $\frac{3}{4}$ körök, oválisok, karajok, melyeket enyhén benyomott pontok, pontsorok töltenek ki stb.) az aeneolithikumból öröklődött át a rézkor közvetítésével a kezdő bronzkorba. Épen így a hornyolt díszítés is. E tekintetben igen változatos kivitelben alkalmazott díszítésekkel találkozunk. A legegyszerűbb a kisméretű, vertikális hornyolás, összetettebb az ívbe, fél és egész spirálisba, hullámvonalba rendeződő hornyolás.⁵⁾ Az edények hasrészét borító spirális hornyolásokat a legtöbbször mélyített vonal határolja. Ez utóbbi edénycsoport tónusa téglavörös és élénk barnavörös, néha szürkés. Édes testvére az ugyancsak biharmegyei pusztaszentjánosi urnatemető keramikájának.⁶⁾ Előzményeit az erödsi és oltszemi hornyolt díszű, de festett keramikai maradványokban kell keresnünk, ahol megvan már a hornyolattal körülhatárolt laposabb dudor is, ami később olyan jelentős szerepet játszik a lausitzi agyagművességben.

⁵⁾ Ha a 2. képünkön 12. sz. alatt ábrázolt töredék díszítését a butmiriakkal összehasonlítjuk, önkénytelenül is arra a megállapításra jutunk, hogy *M. Hoernes* és *Fiala* a közel másfél méteres rétegkomplexumot nem a strátigráfiai elvek szemmel tartásával tárták fel s így ebből az eredendő hibából sok téves következtetés jutott a világirodalomba. Butmiron u. i. két réteget kell felvennünk, melyek egyike neolitikus, másika pedig rézkori.

⁶⁾ V. ö. *Hampel*: Bronzkor LXXVI—LXXVII. t.

Fig. 4. kép.

Az eddigi kutatások még nem szolgáltatottak fémet. A Várhegyen a felső rétegben leltem egy homokkőből való öntőmintatöredéket, melynek mélyülése türe enged következtetni, de épen fokrésze hiányzik s így különösebb következtetésekre alkalmatlan. Fontosabb ennél egy homokkőből készült törszerű eszköz alsó fele, mely a Földvárban került felszínre. Átmetszete lencsés, ami azonban még nem jogosít fel arra, hogy prototípusának korát a bronzkor elejénél lenetb datáljuk, mert ezt az átmetszetet a kőnek a fémnél gyengébb, törékenyebb természete is életre hívhatta.

Az ásatások rendjén megfigyelt jelenségek közül 5. képünkön csoportosítottunk egy párat. Ezek közül az *A* a Várhegyen 70 cm mélységben megfigyelt, döngölt agyagfolt, melyet égett faltapasztörmelék borított. Kerületén 12 karólyukat figyeltem meg, melyek átmérője 8—12 cm volt. 30 cm-re nyúltak a földbe. Az egyik helyen 2—2 meglehetősen közel fekszik egymáshoz s minden bizonynal a kunyhó bejáratát jelzik. Előtte a *B*-vel jelezett, 2 m átmérőjű, 1,25 m mély, hengeres üreget bontottam

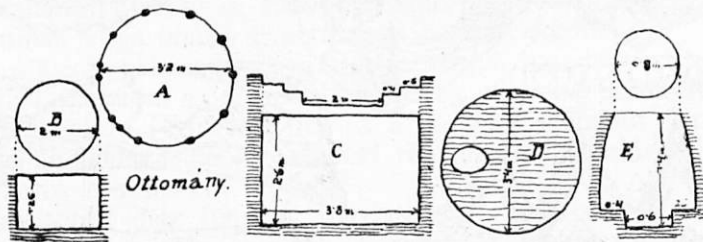

Fig. 5. kép.

ki, melyek feneke és oldalai roppant erős tüzelési nyomokat mutattak. Kerületén nem tapasztaltam karólyukakat. Szája az *A*-jelű kunyhó szintjével egy nivåóban feküdt. Ugyancsak a Várhegyen a szűz föld felett 30 cm-re jelentkezett a képünkön *E*-vel jelzett putri. Szája 80 cm átmérőjű, mélysége 1,4 m—1,2 m mélységben bekap s kerekén menő 40 cm széles párkányt (padkát, fekvő helyet) formál. Legnagyobb szélességét (1,4 m) a padka kerületén éri el. 60 cm szélességben folytatódik tovább. Fenekén tüzelési nyomokat figyeltem meg. Mindenféle törmelékkel (cserép, csont, szén, hamu), és laza földdel volt tele. Hasonló putrikat fedtem fel Bihar község mellett és Érmihályfalván. Ez utóbbiak rézkoriak.

Ugyanezen a képen *C*-vel jeleztem azt a félig a földbe mélyített, lépcsőzetes lakásalapot, melyet a Földvárban, a szűz föld felett 60 cm-re figyeltem meg. Feneke pörkölt volt. U.-ott, nem messze tőle, de már a szűz föld felett 30 cm-re egy kerek agyagfolt vonta magára figyelmemet, mely döngölt volt (képünkön *D*-vel jelölve) s amelyen egy nem tapasztott, de meglehetősen kiégett, ovális, lapos tűzhely volt.

Tehát csupa egyosztatú lakásokkal van dolgunk, és pedig úgy ke-
rek-, mint négyzetes formájúakkal. Félig a földbe ásott, de nem lépcsős
lakásmaradványokat a bihar-községi rézkori telepen is tártam fel.

Rövid ismertetésemet nem fejezhetem be a nélkül, hogy e helyütt is
hálás köszönetet ne mondjak dr. *Andrássy Ernő* érmihályfalvi orvos ba-
rátomnak, *Benedek Zoltán* bankigazgató úrnak, akik, amikor látták, hogy
a nagyváradi múzeum súlyos anyagi gondokkal küzd, maguk tették lehe-
tővé az 1925-beli ásatásokat. Az ottományi Cs. *Nagy Dániel* ref. tisztele-
tes barátom vendégül fogadott az ásatások idején s ezzel vette ki részét
a közmunkából. Jóságos cselekedetük maga helyett beszél, a nagyváradi
múzeum hálával gondol arra, hogy ilyen barátai is vannak.

Dr. Roska Márton.